

Raport tematyczny
w obszarze
Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych
z dnia 13 grudnia 2006 r.
(Dz. U. z 2012 r., poz. 1169):
wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć
(art. 16 Konwencji)



Autorzy raportu tematycznego

Raport tematyczny został przygotowany przez zespół kancelarii prawniczej Domański Zakrzewski Palinka s.k. w składzie:

r. pr. dr hab. Marcin Matczak, prof. UW,

r. pr. dr Tomasz Zalański,

dr Marcin Romanowicz (UW),

r. pr. dr Anna Partyka-Opiela,

r. pr. Tomasz Kaczyński,

r. pr. Patryk Turzański,

adw. Tomasz Kubicki,

Anna Hlebicka-Józefowicz,

Katarzyna Rumiancew,

Marta Jaśkiewicz,

Jędrzej Stępniewski,

Paweł Kaźmierczyk,

Maciej Padamczyk

Barbara Krzyżewska

Patrick Wodecki

Dawid Mutwicki

Magdalena Kolczyńska

Wszyscy autorzy współtworzą praktykę *Life Sciences*:

<http://www.dzp.pl/praktyki/life-sciences>

Wstęp.....	4
Opis projektu.....	4
Główny cel projektu.....	4
Raporty tematyczne.....	5
ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE RAPORTU TEMATYCZNEGO	7
Treść i znaczenie art. 16 KPON	7
1. Pojęcie przemocy	8
2. Wykorzystywanie i nadużycie.....	11
3. Wymagania stawiane przez art. 16 KPON	12
Źródła	13
UWARUNKOWANIA PRAWNE.....	16
STAN REGULACJI PRAWNYCH W OBSZARZE ART. 16 KPON.....	16
Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć jako wolność konstytucyjna.....	16
Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć w prawie karnym.....	19
Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.....	19
ZAKRES REKOMENDOWANYCH ZMIAN	21
SZCZEGÓŁOWE REKOMENDACJE W ZAKRESIE REGULOWANYM PRZEZ ART. 16 KPON	22
OBSZAR: PRAWO KARNE MATERIALNE	22
OBSZAR: PRAWO KARNE PROCESOWE.....	26
OBSZAR: WSPARCIE, LECZENIE I REHABILITACJA OSÓB POKRZYWDZONYCH.....	29
OBSZAR: DANE STATYSTYCZNE	32
UWARUNKOWANIA POZAPRAWNE	35
OBSZAR: KOMPETENCJE FUNKCJONARIUSZY POLICJI	35
OBSZAR: ZGŁASZANIE PRZYPADKÓW PRZEMOCY, WYKORZYSTYWANIA I NADUŻYĆ	36
OBSZAR: EDUKACJA	37
OBSZAR: POSTĘPOWANIE SĄDOWE	40
PODSUMOWANIE	42
AKTY PRAWNE	42
POLITYKI PUBLICZNE.....	43
Poziom samorządowy.....	44
Poziom rządowy	46
Dodatkowe rekomendacje	48

Wstęp

Raport tematyczny powstał w ramach projektu *Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa*. Projekt jest realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 - 2020, Osi Priorytetowej II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działania 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych.

Opis projektu

Projekt jest realizowany od 1 marca 2016 r. przez DZP wraz z Polskim Forum Osób Niepełnosprawnych (PFON), Warmińsko-Mazurskim Sejmikiem Osób Niepełnosprawnych (W-MSON), Lubelskim Forum Organizacji Osób Niepełnosprawnych - Sejmik Wojewódzki (LFOON-SW), Akademią Pedagogiki Specjalnej (APS).

Jest on kluczowym etapem wdrażania **Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych** sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169), która ratyfikowana została przez Polskę we wrześniu 2012 r. Jedną z podstawowych intencji projektu jest stworzenie dogodnych warunków dla uczestnictwa osób niepełnosprawnych w tworzeniu oraz wdrażaniu ustawodawstwa i polityki służących wprowadzeniu w życie postanowień Konwencji, a także w podejmowaniu wszystkich decyzji dotyczących tych osób (zgodnie z art. 4 powyższej Konwencji).

Główny cel projektu

Cel główny realizowanego projektu sformułowany został zgodnie z wymogami konkursowymi *Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020*. Celem tym jest stan, w którym podmioty polityk publicznych uczestniczące w procesie wdrażania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w Polsce będą dysponowały,

niezbędnym dla skutecznego przebiegu tego procesu, potencjałem programowo-planistycznym obejmującym:

- aktualną wiedzę na temat barier stanowiących źródło dyskryminacji i utrudniających osobom niepełnosprawnym pełne uczestnictwo w funkcjonowaniu społecznym, w kontekście realizacji praw wynikających z KPON;
- wiedzę na temat istniejących barier prawnych, administracyjnych i organizacyjnych występujących w procesie wdrażania postanowień KPON;
- wytyczone pożądane kierunki zmian mające na celu usuwanie wskazanych barier;
- sformułowane rekomendacje konkretnych zmian w zakresie dostosowania polityk publicznych do postanowień i wymogów KPON.

Raporty tematyczne

Każdy raport tematyczny został sporządzony na podstawie literatury przedmiotu, wykonanych w ramach projektu opracowań analitycznych oraz ilościowych i jakościowych badań socjologicznych, a także na podstawie merytorycznego dorobku tematycznej debaty doradczo-programowej (tj. wypowiedzi i kwestionariuszy opinii uczestników debaty) nt. dotyczący poszczególnych artykułów Konwencji.

Podstawą raportu tematycznego jest m.in. kompleksowa analiza prawna, która w pierwszym roku realizacji projektu (2016 r.) przybrała formę 30 opracowań regulacyjnych, odpowiadających kolejnym obszarom normatywnym Konwencji. Każde opracowanie obejmuje:

- analizę obecnego stanu prawa w danym obszarze wdrażania Konwencji i jego ocenę jako istniejącej lub potencjalnej bariery, bądź też ułatwienia w wypełnianiu przez Rzeczpospolitą Polską obowiązków poszanowania, ochrony i realizacji praw osób niepełnosprawnych, oraz
- nakreślenie kierunków zmian prawnych, ograniczających bariery i tworzących korzystne warunki prawne do realizacji polityk służących urzeczywistnieniu Konwencji w danym obszarze.

Raport tematyczny prezentuje stan problemów podejmowanych przez KPON w danym artykule, prezentuje potrzeby społeczne i wymogi rozwojowe, a także cele i kierunki działań dotyczących rozwiązywania ww. problemów, identyfikuje prawne, administracyjne, instytucjonalne, organizacyjne i inne bariery wdrażania KPON w danym obszarze, a także identyfikuje polityki publiczne zaangażowane w rozwiązywanie ww. problemów oraz określa sposób skoordynowania tych polityk. Raport podejmuje ponadto, o ile jest to uzasadnione, również aspekty środowiskowe.

Zgodnie z założeniami raportu metodologicznego przygotowania raportu syntetycznego w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa”, raporty tematyczne zostaną wykorzystane w opracowaniu **raportu syntetycznego** w części „Bariery i kierunki działań we wdrażaniu KPON”.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE RAPORTU TEMATYCZNEGO

Niniejszy raport tematyczny dotyczy wolności wyrażonej w przepisie art. 16 Konwencji, tj. wolności od wykorzystywania, przemocy i nadużyć.

Treść i znaczenie art. 16 KPON

Zgodnie z art. 16 Konwencji *„Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki ustawodawcze, administracyjne, społeczne, w dziedzinie edukacji i inne w celu ochrony osób niepełnosprawnych, zarówno w domu, jak i poza nim, przed wszelkimi formami wykorzystywania, przemocy i nadużyć, w tym związanych z płcią”*. Dodatkowo *„Państwa Strony podejmą również wszelkie odpowiednie środki w celu zapobiegania wszelkim formom wykorzystywania, przemocy i nadużyć, poprzez zapewnienie osobom niepełnosprawnym, ich rodzinom oraz opiekunom, między innymi, właściwych form pomocy i wsparcia odpowiednich ze względu na płeć i wiek, w tym poprzez zapewnienie informacji i edukacji na temat unikania, rozpoznawania i zgłaszania przypadków wykorzystywania, przemocy i nadużyć. Państwa Strony zapewnią, że formy pomocy i wsparcia będą dostosowane do wieku, płci i niepełnosprawności”*.

Gwarancją realizacji tych postanowień ma być efektywne monitorowanie przez niezależne władze wszelkich ułatwień i programów mających służyć osobom niepełnosprawnym.

Zgodnie z pkt 4 omawianego artykułu *„Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie środki w celu wspierania powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego oraz w zakresie zdolności poznawczych, a także wspierania rehabilitacji i społecznej reintegracji osób niepełnosprawnych, które stały się ofiarami jakiegokolwiek formy wykorzystywania, przemocy i nadużyć, w tym poprzez zapewnienie pomocy i wsparcia. Proces powrotu do zdrowia i reintegracja powinny następować w środowisku sprzyjającym zdrowiu, dobrobytowi, szacunkowi dla samego siebie, godności i samodzielności oraz powinny uwzględniać potrzeby wynikające z płci i wieku”*.

Szczególną uwagę poświęca się niepełnosprawnym kobietom i dzieciom, wymagając by „Państwa Strony ustanowiły skuteczne ustawodawstwo i politykę, w tym ustawodawstwo i politykę na rzecz kobiet i dzieci, w celu zapewnienia, że przypadki wykorzystywania, przemocy i nadużyć wobec osób niepełnosprawnych będą identyfikowane, badane i, gdy to właściwe, ścigane”.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na tematyczną bliskość art. 16 z art. 15 Konwencji, według którego „nikt nie może być obiektem tortur oraz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, a w szczególności nie może zostać poddany medycznym lub naukowym eksperymentom bez wyrażenia na to zgody”, a „państwa-Strony zobowiązane są do podjęcia działań ustawodawczych, administracyjnych, sądowniczych oraz innego typu tak, aby zapewnić osobom niepełnosprawnym, na równych zasadach z innymi obywatelami, ochronę przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem”. Na uwagę zasługuje fakt, że w raporcie z 2008 r.¹ Specjalny Sprawozdawca ds. tortur, i innych form niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania wskazał, na liczne analogie między zjawiskiem tortur i przemocy domowej. Dotyczą one skutków zdrowotnych, w tym z zakresu zdrowia psychicznego, psychologicznych, a także znaczenia społecznego. Położenie, w którym znajdują się ofiary przemocy domowej przypomina bowiem położenie ofiar tortur, włączając w to stan poddaństwa i niszczenia zdolności do stawiania oporu oraz odebrania osobistej autonomii i przejmowania nad człowiekiem kontroli. Według Autorów Opracowania regulacyjnego ten kierunek interpretacji pozwala uzyskać więcej wskazówek interpretacyjnych w zakresie szczegółowych konsekwencji normatywnych KPON dla systemu prawa polskiego. Wiele uwag poczynionych w Raporcie tematycznym dotyczącym art.15 KPON będzie więc również aktualnych w odniesieniu do rozważanej w tym miejscu problematyki.

1. Pojęcie przemocy

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje przemoc jako "celowe użycie siły fizycznej lub władzy, sformułowane jako groźba lub rzeczywiście użyte, skierowane przeciwko samemu sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, które albo prowadzi do albo z którym wiąże się

¹ Por. Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, including the right to development, Report to the Human Rights Council, A/HRC/7/3 (za: M. Schulze 2010)

wysokie prawdopodobieństwo spowodowania obrażeń cielesnych, śmierci, szkód psychologicznych, wad rozwoju lub braku elementów niezbędnych do normalnego życia i zdrowia".²

Przyjęta przez Organizację typologia przemocy wyróżnia cztery podstawowe rodzaje przemocy:

- przemoc fizyczna;
- przemoc psychiczna;
- przemoc seksualna;
- ograniczenie dostępu.

Typologii przemocy można również dokonać na podstawie relacji między ofiarą a sprawcą przemocy. Według tego podziału możemy mieć do czynienia z:

- przemocą nakierowaną na samego siebie;
- przemocą interpersonalną;
- przemocą zbiorową.

Przemoc interpersonalna dzieli się z kolei w następujący sposób:

- przemoc, której sprawcami są osoby bliskie (rodzina);
- przemoc, której sprawcą jest wspólnota.

Można przyjąć, że Konwencja nie precyzując rodzaju przemocy, którego stosowanie jest niedopuszczalne, obejmuje wszystkie te typy. Przy czym przez wolność od przemocy nakierowanej na samego siebie należy rozumieć wolność od wszystkich tych czynników, które mogą doprowadzić pokrzywdzoną osobę do zachowań autodestrukcyjnych.

Osobną kategorię stanowi przemoc wobec dzieci. Według amerykańskiego Centrum Pomocy Dzieciom Krzywdzonym i Zaniechanym (NCCAN) „*przemoc to fizyczne lub umysłowe działanie na szkodę, wykorzystanie seksualne, zaniechanie lub maltretowanie dziecka poniżej 18 roku życia przez osobę odpowiedzialną za pomyślny jego rozwój oraz działania, które stanowią zagrożenie dla jego rozwoju*”.

² <http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>

1.1. Przemoc wobec dorosłych i dzieci niepełnosprawnych

Istnieją naukowe badania potwierdzające, że zarówno dzieci jak i dorośli z niepełnosprawnością są znacznie bardziej narażeni na stanie się ofiarami przemocy. Zgodnie z tymi badaniami dzieci z niepełnosprawnością doznają różnych form przemocy niemal cztery razy częściej niż ich w pełni sprawni koledzy i koleżanki, przy czym stopień narażenia różni się w zależności od rodzaju niepełnosprawności i typu stosowanej przemocy. Najbardziej narażone są dzieci niepełnosprawne umysłowo, które padają ofiarą przemocy o charakterze seksualnym 4.6 razy częściej niż ich w pełni sprawni rówieśnicy. Według autorów badań problem ten dotyczy około 93 milionów dzieci na świecie. Wyjątkowo często ofiarami przemocy stają się również osoby dorosłe, szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną³.

Za czynniki sprzyjające wiktyimizacji w tej grupie WHO uważa stygmatyzację osób niepełnosprawnych, ich dyskryminację, niedostateczną świadomość związaną z problematyką niepełnosprawności, brak społecznego wsparcia dla ich opiekunów. Dodatkowym czynnikiem ryzyka jest piecza instytucjonalna, do której trafiają często osoby z niepełnosprawnością⁴. Państwo, które zobowiązało się wdrażać postanowienia Konwencji powinno przeciwdziałać przemocy we wszystkich wymienionych obszarach.

1.2. Przemoc domowa

Przemoc domowa jest zamierzonym działaniem, które wykorzystuje przewagę siły, a skierowane jest przeciwko bliskiej osobie. Definicję legalną przemocy w rodzinie zawiera art. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zgodnie z którym przez pojęcie to należy rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Rodzina jest w polskim systemie prawa dobrem konstytucyjnie chronionym, „podstawową komórką społeczną, od której normalnego funkcjonowania zależy prawidłowy układ

³ Jones L., Hughes K.: *Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies*, Lancet. 2012 Sep 8;380(9845):s. 899-907,

⁴ <http://www.who.int/disabilities/violence/en/>

współżycia między poszczególnymi grupami ludzi⁵". Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego **przemoc domowa** godzi w: "podstawowe zasady współżycia w rodzinie, decydujące o jej spoistości i trwałości, jest istotnym czynnikiem wpływającym na rozkład małżeństwa i rozbiście rodziny, a w konsekwencji – na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży" (uchw. SN z 9.6.1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, Nr 7–8, poz. 86; uchw. SN z 25.11.1971 r., VI KZP 40/71, OSNKW 1972, Nr 2, poz. 27).

KPON zwraca szczególną uwagę na osoby narażone na przemoc domową podkreślając, że jej celem jest ochrona osób niepełnosprawnych **zarówno w domu**, jak i poza nim.

1.3. Przemoc ze względu na płeć

Według światowych szacunków publikowanych przez WHO więcej niż 1 na 3 kobiety na świecie doświadczyły w swoim życiu przemocy fizycznej lub seksualnej. Sprawcą przemocy jest najczęściej osoba bliska ofierze, niemal 40% morderstw na kobietach jest popełnianych przez ich partnerów⁶. Również w tym obszarze szczególnie narażone są kobiety niepełnosprawne. Wpływ na to ma zwiększona zależność kobiet z ograniczoną sprawnością od osób sprawujących nad nimi opiekę. Dlatego KPON w sposób szczególny chroni osoby niepełnosprawne przed przypadkami przemocy, wykorzystywania i nadużyć związanych z płcią i tego samego wymaga od Państw-Stron Konwencji.

2. Wykorzystywanie i nadużycie

Pojęcia wykorzystywania i nadużycia nie są w piśmiennictwie tak wyraźnie zdefiniowane. Możemy jednak posłużyć się definicjami słownikowymi. Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego wykorzystywaniem można nazwać: „używanie czegoś dla osiągnięcia jakiegoś

⁵ *Kodeks karny. Komentarz*, red. prof. dr hab. Alicja Grześkowiak, prof. dr hab. Krzysztof Wiak; Komentarz do rozdziału XXVI; Legalis 2017.

⁶ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>

celu, zysku”, a także „posłużenie się kimś, aby zrealizować własne cele⁷”. Nadużycie to natomiast „czyn niezgodny z ogólnie przyjętymi normami, zasadami współżycia społecznego” bądź „czyn niezgodny z prawem, zwłaszcza przestępstwo finansowe; malwersacja, przekręt⁸”. Osobom niepełnosprawnym, które spotkały się z wykorzystywaniem lub nadużyciem Konwencja zapewnia takie same gwarancje, jak ofiarom przemocy.

3. Wymagania stawiane przez art. 16 KPON

W ust. 1. artykułu 16 KPON wyraźnie została podkreślona konieczność wszechstronnego zaangażowania aparatu państwowego w wypełnianie obowiązku ochrony wolności osób niepełnosprawnych od wykorzystywania, przemocy i nadużyć. W jego zakres wchodzi ingerencja na poziomie ustawowym, ale także odpowiednia staranność i skrupulatność w wykonaniu uchwalonych praw.

W ust. 2 artykułu 16 Konwencja podkreśla konieczność **działań zapobiegawczych** ze strony państw sygnatariuszy poprzez udzielanie odpowiednich środków pomocy. Przepis nie określa, jakie to mają być środki, jednak podkreśla, że mają one być dostosowane do: wieku, płci, a także stopnia i rodzaju niepełnosprawności osób uprawnionych. Międzynarodowa Grupa Niepełnosprawnych (International Disability Caucus), wyłożyła stanowisko, według którego wszelkie działania państw wynikające z ust. 2 art. 16 KPON powinny być kierowane w pierwszej kolejności bezpośrednio do uprawnionych⁹, zgodnie bowiem z biopsychospołecznym modelem niepełnosprawności, istotnymi elementami wpływającym na funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością są czynniki społeczne¹⁰.

Zgodnie z ust. 3 artykułu 16 KPON do obowiązków Państw-Stron należy również monitorowanie skuteczności programów i ułatwień przeznaczonych do zwiększania możliwości korzystania z prawa do wolności od wykorzystywania, przemocy i nadużyć przez osoby niepełnosprawne.

⁷ <http://sjp.pwn.pl/slowniki/wykorzystywa%C4%87.html>

⁸ sjp.pwn.pl/naduzycie

⁹ Por. M. Schulze, *Understanding the UN Convention* (w:) L. Theytaz-Bergman, S. Trömel, *Guidance Document - effective use of international human rights monitoring mechanisms to protect the rights of persons with disabilities*, Genewa, 2010, s. 105

¹⁰ Schemat ten został dobrze wytłumaczony na wykresie 1, dostępnym na stronie internetowej: [https://www.researchgate.net/profile/Matilde_Leonardi/publication/10580226_Simeonsson_RJ_Leonardi_M_Loillar_D_et_al._Applying_the_International_Classification_of_Functioning_Disability_and_Health_\(ICF\)_to_measure_childhood_disability/links/0c96052a8422d446e000000.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Matilde_Leonardi/publication/10580226_Simeonsson_RJ_Leonardi_M_Loillar_D_et_al._Applying_the_International_Classification_of_Functioning_Disability_and_Health_(ICF)_to_measure_childhood_disability/links/0c96052a8422d446e000000.pdf). Dostęp na 24.11.2016.

Ustęp 4 artykułu 16 KPON wskazuje na konieczność zagwarantowania przez państwa będące stronami Konwencji dostępu do opieki medycznej, oraz odpowiedniej rehabilitacji i reintegracji społecznej osobom niepełnosprawnym, które padły ofiarą nadużycia, przemocy lub wykorzystania. Wyraźnie został podany wymóg odpowiednio wysokiej jakości świadczeń państwowych na tych polach. Po raz kolejny wymieniony zostaje obowiązek dostosowania usług do płci i wieku. Powyższe kryteria odnosić się będą zarówno do czynników materialnych, takich jak budynki czy ich adaptacja, jak i osobowych, przybierając formę prawnego zobowiązania osób pracujących z osobami z niepełnosprawnościami do odbycia specjalistycznego wykształcenia dającego wiedzę na temat szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju i stopnia niepełnosprawności, oraz charakteru doznanej przemocy, nadużycia czy wykorzystania.

Przepis omawianego artykułu w ust. 5 nakłada na państwa-strony Konwencji obowiązek stworzenia prawnych warunków skuteczności identyfikowania, badania i ścigania naruszeń wolności osób niepełnosprawnych od wykorzystywania, przemocy i nadużyć. Obowiązek dotyczy odpowiedniego ustawodawstwa i polityki, co ma podkreślić, że działania państwa, choć przejawiają się głównie w obszarze prawa, to mają mieć swoje odbicie w rzeczywistości społecznej.

Źródła

W opracowaniu niniejszego Raportu wykorzystano następujące dokumenty:

Akty prawne:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.), dalej jako „**Konstytucja RP**”;
- 2) ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.), dalej jako „**Kodeks karny**” lub „**KK**”;
- 3) ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm.), dalej jako „**Kodeks postępowania karnego**” lub „**KPK**”;
- 4) ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 ze zm.), dalej jako „**Kodeks wykroczeń**”;

- 5) ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.), dalej jako „**Kodeks rodzinny i opiekuńczy**”, lub „**KRO**”;
- 6) ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.), dalej jako „**ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie**”;
- 7) ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych ([Dz.U. z 2016 r. poz. 2046](#)), dalej jako „**ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej**”;
- 8) ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2016 r. poz. 930 ze zm.), dalej jako „**ustawa o pomocy społecznej**”;
- 9) ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 546 ze zm.), dalej jako „**ustawa o ochronie zdrowia psychicznego**”;
- 10) ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2016 r. poz. 355 ze zm.), dalej jako „**ustawa o Policji**”;
- 11) ustawa z dnia 27 czerwca 2016 r. o statystyce publicznej (tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 1068), dalej jako „**ustawa o statystyce publicznej**”;
- 12) ustawa o radiofonii i telewizji z dnia 29 grudnia 1992 r. (tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 639 ze zm.), dalej jako „**ustawa o radiofonii i telewizji**”;
- 13) ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych (tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 325), dalej jako „**ustawa o państwowej kompensacie**”;
- 14) ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015 poz. 21);
- 15) rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. z 2015 4. poz. 1110 ze zm.);
- 16) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji (Dz.U. Nr 126, poz. 877 ze zm.);
- 17) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lipca 2016 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję (Dz.U. z 2016 r. poz. 1091);
- 18) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. 2013 poz. 1642)

Dokumenty przygotowane w ramach projektu wdrażanie konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa:

- 1) Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169): wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć (art. 16 Konwencji), dalej jako: **„Opracowanie regulacyjne”**
- 2) Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób niepełnosprawnych, dalej jako: **„Analiza strategii i programów rządowych”**
- 3) Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób niepełnosprawnych: **„Analiza programów i polityk samorządowych”**
- 4) Pogłębiona analiza danych pozyskanych w badaniu jakościowym, dalej jako **„Badanie jakościowe”**
- 5) Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON, dalej jako **„Debata tematyczna”**

UWARUNKOWANIA PRAWNE

„Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169) wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć (art. 15 Konwencji)” zawierało analizę obejmującą obszar normatywny wyznaczony przez art. 16 Konwencji. Na podstawie przywołanego dokumentu należy przedstawić poniższe wnioski.

STAN REGULACJI PRAWNYCH W OBSZARZE ART. 16 KPON

Na podstawie analizy przedstawionej w Opracowaniu regulacyjnym stwierdzić należy, że zarówno w Konstytucji RP jak i w aktach prawnych rangi ustawowej istnieje szereg gwarancji, zapewniających wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć¹¹.

Choć Konstytucja RP nie posługuje się, poza przepisem dotyczącym ochrony praw dziecka, pojęciami przemocy, wykorzystywania i nadużyć, należy uznać, że zakres konstytucyjnych gwarancji pokrywa się z wymaganiami stawianymi przez art. 16 KPON. Na poziomie aktów ustawowych doprecyzowano gwarancje ochrony wskazane w Konstytucji RP oraz wiążących Rzeczpospolitą Polską umowach międzynarodowych w obszarze prawa człowieka, przy czym mechanizmy ustawowe służą ochronie każdego człowieka, a więc także osób niepełnosprawnych, na zasadzie równości – wolność od przemocy, wykorzystania i nadużyć przysługuje bowiem każdemu człowiekowi na mocy przyrodzonej godności.

Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć jako wolność konstytucyjna

Fundamentem dla ochrony osób niepełnosprawnych przed przemocą, wykorzystywaniem i nadużyciami jest art. 30 Konstytucji RP, według którego *„przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona*

¹¹ Opracowanie regulacyjne w obszarze art. 15 KPON.

nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych". Pojęcie godności ludzkiej jest pojęciem elementarnym w kulturze europejskiej, znacznie starszym niż pojęcie praw człowieka¹². Wszystkie inne wolności i uprawnienia wynikające z Konstytucji RP czy innych aktów prawa, muszą być wykonywane z poszanowaniem podstawowej wartości, jaką jest godność osoby ludzkiej. Zgodnie z orzecznictwem TK „zakaz naruszania godności ma charakter bezwzględny i dotyczy wszystkich, natomiast obowiązek poszanowania i ochrony godności został nałożony na władze publiczne państwa¹³". W stosunku do osób niepełnosprawnych, ochrona przed wykorzystaniem, przemocą i nadużyciami będzie polegała na penalizowaniu i ściganiu przypadków naruszeń wolności osób niepełnosprawnych przez osoby trzecie, zaś obowiązek poszanowania ich praw będzie się przejawiał w takim konstruowaniu systemu prawnego, aby mogły w pełni efektywnie i bez przeszkód korzystać z przysługujących obywatelom praw.

Zgodnie z art. 31 Konstytucji RP „*wolność człowieka podlega ochronie prawnej*”.

Dodatkowo „*każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje*”, zaś „*ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw*”. Przepisy konstytucyjne chroniące wolność i prawa przed naruszeniami ze strony osób trzecich realizują podstawowy obowiązek rozciągnięcia przez państwo na obywateli ochrony przed przemocą, wykorzystaniem lub nadużyciami.

Jak już zostało wspomniane art. 16 KPON jest ściśle związany z art. 15 Konwencji. Dlatego przytoczyć należy również art. 40 polskiej ustawy zasadniczej, który stanowi, że „*nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu*”, oraz że „*zakazuje się stosowania kar cielesnych*”. Artykuł ten należy odczytywać w związku z art. 41 Konstytucji stwierdzającym, że *‘każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny’*. Przepis ten reguluje przede wszystkim postępowanie wobec osób niepełnosprawnych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych oraz osób zatrzymanych, przebywających w aresztach śledczych, ale także wobec

¹² *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. prof. dr hab. Marek Safjan, dr hab. Leszek Bosek; Komentarz do art. 30, Legalis 2017.

¹³ Zob. wyr. TK z: 4.4.2001 r., K 11/00, OTK 2001, Nr 3, poz. 54

osób znajdujących się, często wbrew swojej woli, w domach pomocy społecznej i szpitalach psychiatrycznych. Szczegółowy opis barier zidentyfikowanych w tym obszarze oraz rekomendacje zmian prawnych i pozaprawnych znajdują się w Raporcie tematycznym w obszarze Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169): wolność od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania (art. 15 Konwencji).

Zagadnienie dyskryminacji ze względu na płeć, związane z ust. 1 art. 16 KPN, zostało na poziomie konstytucyjnym jasno rozstrzygnięte przez postanowienia art. 33 Konstytucji RP, w myśl którego i kobieta i mężczyzna mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Jest to istotne z punktu widzenia ust. 1 art. 16 KPN, który duży nacisk kładzie na konieczność wyeliminowania zjawisk naruszania wolności ze względu na płeć poprzez adekwatne środki prawne (w tym edukacyjne).

Jedynym przepisem Konstytucji RP odwołującym się wprost do stosowanych w Konwencji pojęć przemocy, wykorzystywania i nadużycia jest art. 72, zgodnie z którym *„Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”*.

Szczególne ochrona, jaką państwo polskie gwarantuje dzieciom jest zgodna z ust. 5 art. 16 KPN, zgodnie z którym *„Państwa Strony ustanowią skuteczne ustawodawstwo i politykę, w tym ustawodawstwo i politykę na rzecz kobiet i dzieci, w celu zapewnienia, że przypadki wykorzystywania, przemocy i nadużyć wobec osób niepełnosprawnych będą identyfikowane, badane i, gdy to właściwe, ścigane”*. Zgodnie ze stanowiskiem doktryny przemoc będzie zazwyczaj polegać na naruszaniu praw dziecka – zwłaszcza jego godności – przez jego bicie, stosowanie kar cielesnych czy drastyczne formy wykorzystania seksualnego. Zakres znaczeniowy okrucieństwa jest podobny do zakresu pojęcia przemocy, dotyczy jednak w większej mierze psychicznej sfery dziecka. Pojęcie wyzysku należy rozumieć w odniesieniu do pracy dziecka i uzyskiwania przez nie z tej pracy dochodów. Pod pojęciem demoralizacji należy rozumieć natomiast wszelkie działanie antywychowawcze, w szczególności prowadzące do lekceważenia norm społecznych (zwłaszcza prawnych i moralnych)¹⁴.

¹⁴ *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. prof. dr hab. Marek Safjan, dr hab. Bolek; Komentarz do art. 72, Legalis 2017.

Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć w prawie karnym

Szeroką materię związaną z wolnością od wykorzystywania, przemocy i nadużyć, ujętą w aspekcie ochrony przed tymi naruszeniami ze strony osób trzecich, regulują przepisy karne. Kodeks karny przewiduje karalność fizycznego lub psychicznego znęcania się nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Sankcja za taki czyn jest zaostrzona w przypadku działania ze szczególnym okrucieństwem (art. 207 KK.). Karalne jest także, porzucenie osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny (art. 210 KK), uderzanie lub naruszanie w inny sposób nietykalności cielesnej (art. 217 KK) i naruszenie czynności narządu ciała lub spowodowanie rozstroju zdrowia (art. 157 KK). W przepisach Kodeksu karnego nie wskazano natomiast wprost kwalifikacji czynu ze względu na niepełnosprawność ofiary.

Również Kodeks wykroczeń w art. 106 zawiera przepis chroniący bezpieczeństwo osób niepełnosprawnych przed nadużyciami ze strony opiekuna: *„Kto, mając obowiązek opieki lub nadzoru nad małoletnim do lat 7 albo nad inną osobą niezdolną rozpoznać lub obronić się przed niebezpieczeństwem, dopuszcza do jej przebywania w okolicznościach niebezpiecznych dla zdrowia człowieka, podlega karze grzywny albo karze nagany”*

Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym

Ważną z punktu widzenia gwarancji artykułu 16 ust. 1 KPON regulacją jest ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która m.in. podaje obowiązującą w polskim prawie definicję legalną przemocy w rodzinie, przytoczoną już powyżej.

Ponadto, ustawa ta przedstawia szereg rozwiązań, mających wyeliminować problem przemocy w rodzinie i wyznacza organom władzy następujące zadania:

Działania podejmowane na szczeblu gminy:

- tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- opracowywanie i realizacja programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie,

- prowadzenie gminnych ośrodków wsparcia.

Działania podejmowane na szczeblu powiatu:

- tworzenie i prowadzenie ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, w tym ośrodków specjalistycznych,
- prowadzenie ośrodków interwencji kryzysowej.
- opracowywanie i realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Działania podejmowane na szczeblu samorządu województwa:

- inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- opracowywanie programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Działania podejmowane na szczeblu wojewody:

- opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania, monitorowanie zjawiska przemocy w rodzinie.

Działania podejmowane na szczeblu ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego:

- zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie,
- organizowanie akcji promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie,
- monitorowanie realizacji Krajowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

W zakresie przemocy wobec dzieci dodatkową ochronę przyznaje Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który w art. 96¹ zakazuje osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim stosowania kar cielesnych.

ZAKRES REKOMENDOWANYCH ZMIAN

Dokonana analiza stanu regulacji prawnych w obszarze art. 16 KPN wskazała, że ewentualnym zmianom legislacyjnym powinny ulec przede wszystkim następujące akty normatywne:

1. **Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny** (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm.)
 - w zakresie, w jakim określa przesłanki kwalifikowanej formy zgwałcenia
 - w zakresie, w jakim określa grupy szczególnie narażone na próby eksterminacji oraz przestępstwa z nienawiści
2. **Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego** (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm.)
 - w zakresie, w jakim reguluje dostępność szczególnych form przesłuchania
 - w zakresie, w jakim nie zawiera gwarancji pomocy prawnej z urzędu dla osób niepełnosprawnych niebędących w stanie samodzielnie dochodzić sprawiedliwości w drodze postępowania sądowego
3. **Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.)
 - w zakresie, w jakim nie gwarantuje dostępności pomocy niepełnosprawnym ofiarom przemocy w rodzinie
 - w zakresie, w jakim nie wskazuje wymogu zbierania informacji na temat niepełnosprawności ofiar przemocy w rodzinie, z uwzględnieniem płci i wieku
4. **Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego** (Dz.U. 2013 poz. 1642)
 - w zakresie, w jakim posługuje się niezgodną z Konwencją terminologią
5. **Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka** (Dz.U. 2015 poz. 21);
 - w zakresie, w jakim nie realizuje Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012
6. **Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych** (tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 325)

- w zakresie, w jakim określa formy pomocy niepełnosprawnym ofiarom przestępstwa

7. **Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji** (Dz.U. z 2016 r. poz. 355 ze zm.)

- w zakresie, w jakim nie wskazuje wymogu zbierania informacji na temat niepełnosprawności poszkodowanych przestępstwami, z uwzględnieniem płci i wieku

SZCZEGÓŁOWE REKOMENDACJE W ZAKRESIE REGULOWANYM PRZEZ ART. 16 KPON

Dysponując ogólnym obrazem krajowych regulacji dotyczących prawa podmiotowego zawartego w art. 16 KPON, można przejść do omówienia podstawowych barier prawnych, które stanowią przeszkodę we wdrażaniu Konwencji. Jak już zostało wspomniane, na poziomie ustawowych gwarancji prawa osób narażonych na naruszenie omawianej wolności wydają się być dobrze zabezpieczone. Regulacje opisane w poprzednim rozdziale należy bowiem odnieść również do osób z niepełnosprawnościami.

Trzeba jednak zauważyć, że zgodnie z badaniami naukowymi i opiniami ekspertów, wyrażonymi w czasie debaty tematycznej i w opiniach doradczych, osoby niepełnosprawne są szczególnie narażone na przemoc i wykorzystywanie¹⁵. Dlatego państwo powinno przewidywać szczególną ochronę ich praw i wolności.

W tej części omówione zostaną zarówno bariery prawne dostrzeżone przez autorów Opracowania regulacyjnego, jak i przez twórców badania jakościowego, analiz polityk rządowych i samorządowych, a także wnioski wypływające z tematycznej debaty doradczo-programowej dotyczącej art. 16 KPON.

OBSZAR: PRAWO KARNE MATERIALNE

Prawo karne materialne stanowi jedno z podstawowych narzędzi, poprzez które Państwo Strona powinno wywiązać się z obowiązków nakładanych przez art. 16 KPON. Wysoki

¹⁵ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON.

odsetek osób niepełnosprawnych, które padają ofiarami przestępstw powinien skłaniać ustawodawcę do zapewnienia im szczególnej ochrony na gruncie prawa karnego. Wysokie ryzyko wiktyimizacji nie idzie jednak, na gruncie Kodeksu karnego, w parze z niemal żadnymi regulacjami chroniącymi osoby z niepełnosprawnością. SamO pojęcie niepełnosprawności pojawia się w Kodeksie raz, w art. 225 § 4, zgodnie z którym każdy, kto osobie upoważnionej do przeprowadzania czynności w zakresie nadzoru i kontroli w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej lub w placówkach zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym lub osobom w podeszłym wieku udaremnia lub utrudnia wykonanie czynności służbowych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Kodeks karny posługuje się częściej pojęciem bezradności. Zgodnie ze stanowiskiem doktryny *„stan bezradności to taka sytuacja faktyczna człowieka (stała lub przejściowa), która uniemożliwia mu swobodne dysponowanie własnym ciałem w zakresie wolności seksualnej. Istotą bezprawności jest zatem jakiegokolwiek ograniczenie lub uniemożliwienie decyzji o podjęciu lub niepodjęciu obcowania płciowego, poddania się innej czynności seksualnej albo jej wykonania. (...) Stan bezradności obejmuje zatem sytuacje stałej (np. kalectwo, choroba) oraz przejściowej niemożności decydowania o swoim losie, np. spowodowanej narkozą, hipnozą lub jakąś formą paraliżu, a nawet czasowym osłabieniem (zemdleniem) fizycznym¹⁶”*. Choć zakres pojęcia bezradności pokrywa się częściowo z sytuacją, w której mogą się znaleźć osoby niepełnosprawne, jego stosowanie wobec tych osób nie wydaje się właściwe i stwarza ryzyko dodatkowej stygmatyzacji. W opiniach doradczych eksperci podkreślali również, że jest to pojęcie zbyt szerokie i daje zbyt duże możliwości interpretacji, nie gwarantując wystarczająco rygorystycznej ochrony prawnej pokrzywdzonym z niepełnosprawnością.

Omawiana ustawa używa również terminu „choroba psychiczna”, którą według piśmiennictwa jest *„zaburzenie psychiczne różnego pochodzenia, w którym następuje utrata zdolności do realnej oceny rzeczywistości. Są to stany chorobowe, w których występują urojenia, omamy, zaburzenia świadomości, silne zaburzenia emocji i nastroju, łączące się z zaburzeniami myślenia i aktywności złożonej. Charakteryzuje je dodatkowo zaburzone poczucie realności oraz niezdolność do krytycznej oceny siebie, otoczenia, innych ludzi, ich intencji i związków między nimi¹⁷”* oraz pojęcia „upośledzony umysłowo”, które *„obejmuje*

¹⁶ Kodeks karny. Komentarz, red. prof. dr hab. Alicja Grześkowiak, prof. dr hab. Krzysztof Wiak; Komentarz do artykułu 198 KK; Legalis 2017.

¹⁷ L.K. Paprzycki, J.K. Gierowski, Niepoczytalność i poczytalność ograniczona, s. 522 za jw.

zwłaszcza różne postacie niedorozwoju umysłowego (oligofrenie), które zostały bądź odziedziczone, bądź nabyte we wczesnym dzieciństwie¹⁸”.

Oba te pojęcia, a w szczególności termin „upośledzony umysłowo”, z jednej strony nie przystają do terminologii stosowanej na gruncie Konwencji, z drugiej zaś obejmować mogą tylko określoną kategorię osób z niepełnosprawnością, przez co ich przydatność dla ochrony praw i wolności niepełnosprawnych jest ograniczona.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA PRAWNA :</p> <p>Zarówno w opiniach doradczych, sprawozdaniach z debat tematycznych oraz analizie badania jakościowego pojawia się niezwykle dużo głosów poruszających problem przemocy seksualnej względem niepełnosprawnych kobiet i dziewcząt, przy czym najbardziej zagrożone są osoby niepełnosprawne intelektualnie¹⁹. Zdaniem respondentów oprawcy wykorzystują prawną i faktyczną zależność ofiar przemocy, ich izolację ze środowiska społecznego oraz przeświadczenie, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie cierpią z powodu doznawanych krzywd na równi z osobami zdrowymi i szybko zapominają o tym, co je spotkało. Wywiady indywidualne potwierdzają ten problem: <i>„istnieje to zagrożenie, które wynika z tego, że można wykorzystać taką osobę bardzo łatwo, bardziej są narażone kobiety, bo jednak one wzbudzają ten popęd seksualny”²⁰</i>.</p> <p>Problemy przemocy wobec osób niepełnosprawnych w małżeństwie potwierdza jeszcze inna wypowiedź: <i>„jeżeli chcą, mają taką potrzebę, to nie przeszkadzamy [zawrzeć małżeństwa] . Aczkolwiek, ze względu na upośledzenie umysłowe, to nie zawsze, to dobrze się kończy. Często są to osoby wykorzystywane.</i></p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Obowiązkiem Państwa Strony jest zagwarantowanie bezpieczeństwa osobom niepełnosprawnym m.in. za pomocą właściwego ustawodawstwa. Należy więc postulować, by osoby niepełnosprawne, ze względu na swą szczególną wrażliwość i narażenie na nadużycia seksualne zostały włączone w zakres art. 197 KK. Zgodnie z nowym brzmieniem tego artykułu wykorzystywanie seksualne osoby z niepełnosprawnością byłoby formą kwalifikowaną, zagrożoną karą pozbawienia wolności do lat 8.</p>

¹⁸ M. Cieślak, K. Spett, A. Szymusik, W. Wolter, Psychiatria, s. 212 za jw.

¹⁹ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON

²⁰ Pogłębiona analiza danych pozyskanych w badaniu jakościowym, s. 80

Mają jakieś te renty. Niektórzy mają większe. Bo to są renty sieroce wtedy w granicach 2 tysięcy. I inne osoby ze względu na te środki, na świadczenia, są w związkach. I wykorzystują te osoby. My możemy jakoś podpowiedzieć, doradzić, ale nie możemy im zabronić tego. Możemy wyrazić swoją opinię, ale nic więcej²¹”.

Ze względu na brak dostosowanej edukacji (zob. analizę w obszarze edukacja tego raportu tematycznego), osoby niepełnosprawne, które stają się ofiarami przemocy seksualnej często nie są w stanie zrozumieć tego, co je spotkało ani opowiedzieć o tym osobom, które mogłyby przyjść z pomocą. Dlatego prawo w sposób szczególny powinno chronić osoby niepełnosprawne narażone na wykorzystywanie seksualne. Dotychczasowe regulacje w tym zakresie nie są wystarczające. Art. 197 KK reguluje formę kwalifikowaną zgwałcenia: „*kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8*”. Jak zostało zaznaczone powyżej pojęcia bezradności, upośledzenia umysłowego i choroby psychicznej nie obejmują swoim zakresem wszystkich osób niepełnosprawnych, pozostawiając dużą część z nich bez adekwatnej ochrony.

BARIERA PRAWNA :

Kolejnym problemem, na który zwrócono uwagę w czasie debat środowiskowych są przestępstwa z nienawiści skierowane przeciwko osobom niepełnosprawnym²². Zgodnie z ustaleniami poczynionymi w Opracowaniu regulacyjnym, Kodeks karny zawiera przestępstwa nawoływania do nienawiści, znieważania czy stosowania przemocy lub groźby bezprawnej z uwagi na przynależność narodową, etniczną, rasową,

REKOMENDACJA PRAWNA 1:

Należy włączyć osoby niepełnosprawne w zakres podmiotowy przepisów KK, w tym szczególnie art. 118, zgodnie z którym „*kto, w celu wyniszczenia w całości albo w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie, dopuszcza się zabójstwa albo powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu osoby należącej do takiej grupy, podlega karze*

²¹ 160

²² Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON.

wyznaniową lub bezwyznaniową (art. 118, 119, 256 i 257 Kodeksu karnego)²³. Pośród tych kryteriów dyskryminacji pominięto jednak niepełnosprawność. Zgodnie z definicją wypracowaną przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka, instytucję OBWE zajmującą się ochroną praw człowieka przestępstwo z nienawiści to „każde przestępstwo natury kryminalnej, w tym przestępstwo wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara, nieruchomość lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnionej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana: rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy”. Co istotne przestępstwo z nienawiści nie musi oznaczać, że sprawca żywi nienawiść w stosunku do swojej ofiary, ale to, że wybiera ją ze względu na wymienione wyżej cechy. Osoby niepełnosprawne często padają ofiarą przemocy właśnie ze względu na swoją niepełnosprawność, z którą wiążą się często, zmniejszone możliwości obrony czy niskie prawdopodobieństwo zgłoszenia przestępstwa.

pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności” (§ 1); „kto, w celu określonym w § 1, stwarza dla osób należących do takiej grupy warunki życia grożące jej biologicznym wyniszczeniem, stosuje środki mające służyć do wstrzymania urodzeń w obrębie grupy lub przymusowo odbiera dzieci osobom do niej należącym, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności” (§ 2); „kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w § 1 lub 2, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.” (§ 3). Brak odniesienia do osób niepełnosprawnych w powyższej regulacji jest tym bardziej rażący, że w historii wiele było przypadków eksterminacji właśnie ze względu na niepełnosprawność ofiar.

Zakresowemu poszerzeniu powinien też ulec art. 119 KK: „kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.”, kluczowy pod względem ochrony grup szczególnie narażonych na przestępstwa z nienawiści.

OBSZAR: PRAWO KARNE PROCESOWE

Na gruncie procesowego prawa karnego powstają podobne trudności, jak te opisane w przypadku prawa materialnego. Wiele z opisanych poniżej barier zostało szerzej scharakteryzowanych w Raporcie tematycznym w obszarze Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169): dostęp do wymiaru sprawiedliwości (art. 13 Konwencji), do którego będziemy się tu odwoływać.

Kodeks postępowania karnego nie posługuje się pojęciem osoby niepełnosprawnej, wykorzystuje natomiast terminy „choroba psychiczna”, „stan psychiczny”, „stan zdrowia

²³ Opracowanie regulacyjne w obszarze art. 15 KPON, s. 34

psychicznego” czy „stan rozwoju umysłowego”, które również nie wyczerpują zakresu podmiotowego pojęcia „osoby niepełnosprawnej”.

Szczególne wrażliwość osób z niepełnosprawnością na przemoc, wykorzystywanie i nadużycia powinna mieć odzwierciedlenie w ułatwionym dostępie do wymiaru sprawiedliwości. Tak się niestety nie dzieje. Zgodnie z wynikami debaty tematycznej i opiniami doradczymi pozyskanymi w ramach Projektu, osoby z niepełnosprawnością wyjątkowo rzadko zgłaszają przestępstwa, których ofiarą padają²⁴. Gdy natomiast ich sprawy trafiają przed sąd, osoby niepełnosprawne napotykać na tak wiele barier, że postępowanie wyjątkowo tylko kończy się prawomocnym wyrokiem skazującym sprawcę przemocy. Według danych przytoczonych przez Eksperta zagranicznego w trakcie debaty tematycznej, na przykładzie Irlandii aż 2/3 osób niepełnosprawnych w ogóle nie raportuje przestępstw, a mniej niż 3% spraw, które znalazły swój finał w sądzie jest doprowadzanych do końca.

Podstawowe znaczenie mają trudności komunikacyjne z osobami niepełnosprawnymi występującymi jako oskarżyciele oraz świadkowie i co za tym idzie niska ocena wiarygodności ich zeznań.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA PRAWNA:</p> <p>Podstawowym problem w omawianym zakresie jest, według opinii Ekspertów wyrażonych w kwestionariuszach i podczas debaty tematycznej, niedostosowanie warunków przeprowadzania przesłuchań do potrzeb osób o ograniczonej sprawności²⁵. Udział w przesłuchaniu został określony przez jedną z Ekspertek jako traumatyczny dla osób niepełnosprawnych. Osoby takie często nie rozumiały pytań, jakie się do nich kieruje, nie były w stanie odnaleźć się w budynku sądowym, źle reagowały na ilość dochodzących do nich bodźców, a szczególnie na naciski ze stron osób prowadzących przesłuchanie. Rozwiązania przyjęte przez w tym zakresie przez ustawodawcę w stosunku do nieletnich oceniane są bardzo pozytywnie, w związku z czym</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Postuluje się umożliwienie osobom niepełnosprawnym korzystania z takich samych form przesłuchania, jakie prawo gwarantuje nieletnim. Zgodnie z art. 185a:</p> <p><i>„§ 1 W sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.</i></p>

²⁴ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPN.

²⁵ *Idem.*

<p>proponowane jest zastosowanie ich również wobec osób niepełnosprawnych, szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną.</p>	<p>§ 2. <i>Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego, o którym mowa w § 1, ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Jeżeli oskarżony zawiadomiony o tej czynności nie posiada obrońcy z wyboru, sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu.</i></p> <p>§ 3. <i>Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania.</i></p> <p>§ 4. <i>W sprawach o przestępstwa wymienione w § 1 małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w warunkach określonych w § 1–3, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny”.</i></p> <p>Analogiczne zmiany powinny objąć również art. 185b-d.</p>
<p>BARIERA PRAWNA:</p> <p>W związku z powyższą barierą należy zwrócić uwagę na Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego. W Rozporządzeniu tym pojawia się, bez ustawowej delegacji, pojęcie „osoba cierpiąca na upośledzenie umysłowe”. Wyrażenie takie, co zostało już podkreślone, jest sprzeczne z duchem Konwencji, stygmatyzując osoby niepełnosprawne.</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Po dokonaniu rekomendowanych zmian w art. 185a-d, należy zmienić również terminologię omawianego Rozporządzenia, tak by nie była w sprzeczności ze standardami wyznaczonymi przez Konwencję.</p>
<p>BARIERA PRAWNA:</p> <p>Osobny problem stanowi dostęp osób niepełnosprawnych do pomocy prawnej z urzędu. Należy zwrócić uwagę na fakt, że osoba</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Zawarcie w przepisach KPK gwarancji pomocy prawnej z urzędu dla osób niepełnosprawnych niebędących w stanie samodzielnie dochodzić</p>

<p>niepełnosprawna, w szczególności niepełnosprawna w zakresie zmysłów mowy, słuchu i wzroku oraz niepełnosprawna intelektualnie, może doświadczać szczególnych trudności z udziałem w postępowaniu. Brak jest w KPK gwarancji umożliwiających korzystanie takim osobom z pomocy pełnomocnika.</p>	<p>sprawiedliwości przed sądem. Profesjonalny pełnomocnik procesowy osoby niepełnosprawnej powinien być przede wszystkim zdolny do dostosowanej komunikacji z tą osobą i wspierać ją w sposób ciągły w trakcie całego postępowania sądowego.</p>
<p>BARIERA PRAWNA:</p> <p>Kolejnym problemem jest niskiej jakości implementacja Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Powyższa Dyrektywa wyznacza standard postępowania wobec osób pokrzywdzonych przestępstwami w sposób szczególny zwracając uwagę na potrzeby niepełnosprawnych. Zgodnie z pkt. 15 wstępu do Dyrektywy „<i>stosując niniejszą dyrektywę, państwa członkowskie powinny zapewnić, by ofiary będące osobami niepełnosprawnymi były w stanie w pełni korzystać z praw określonych w niniejszej dyrektywie na równi z innymi, w tym ułatwiając dostęp do pomieszczeń, w których prowadzone są postępowania karne, a także dostęp do informacji</i>”.</p> <p>Tymczasem w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, która miała implementować powyższą dyrektywę, brak jest zupełnie pojęcia osoby niepełnosprawnej.</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Przeprowadzenie nowelizacji ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, która w sposób faktyczny implementuje normy zawarte w omówionej Dyrektywie.</p>

OBSZAR: WSPARCIE, LECZENIE I REHABILITACJA OSÓB POKRZYWDZONYCH

Obowiązek wsparcia osób niepełnosprawnych, których dotknęły zjawiska przemocy i wykorzystywania wynika wprost z art. 16 KPON. W punkcie 4. artykuł ten zobowiązuje państwa sygnatariuszy do podjęcia wszelkich odpowiednich środków w celu wspierania powrotu do zdrowia fizycznego i psychicznego, w zakresie zdolności poznawczych, a także wspierania rehabilitacji i społecznej reintegracji osób niepełnosprawnych, które stały się

ofiarami jakiegokolwiek formy wykorzystywania, przemocy i nadużyć, w tym poprzez zapewnienie pomocy i wsparcia. Skuteczne mechanizmy zapewniania ofiarom bezpieczeństwa po zgłoszeniu doświadczanych nadużyć są warunkiem zwiększenia wykrywalności przestępstw i co za tym idzie skuteczniejszej ochrony osób na nie narażonych. Pokrzywdzona osoba niepełnosprawna musi mieć w pierwszej kolejności pewność, że po zerwaniu kontaktu z opiekunem – sprawcą przemocy nie będzie pozostawiana bez koniecznej opieki. Następnie należy jej zapewnić dostosowaną pomoc psychologiczną i, jeśli to konieczne, również pomoc medyczną, tak aby doświadczona krzywda w jak najmniejszym stopniu wpłynęła na jej dalsze funkcjonowanie.

Na podstawie Opracowania regulacyjnego można stwierdzić, że zmianom powinny ulec przede wszystkim następujące obszary:

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA PRAWNA :</p> <p>Brak w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie szczegółowego przepisu prawa, który gwarantowałby dostosowanie usług do potrzeb osób z konkretnymi rodzajami niepełnosprawności. Ponadto, w § 3 rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie standardu, mówiącym o metodach dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar przemocy w rodzinie przez ośrodek brak jest kryterium gwarantującego odpowiednio specjalistyczne podejście do osób z niepełnosprawnością. Widnieje w nim wprowadzić zapis o konieczności dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb osób dotkniętych przemocą, jednak stwierdzenie to wydaje się zbyt ogólne</p> <p>Wiąże się z tym niedostateczne dostosowanie architektoniczne i technologiczne ośrodków pomocy w zakresie przyjmowania ofiar przemocy. Jak donosi Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawozdaniu z roku 2015: „<i>Jedną z przyczyn niezgłaszania przypadków przemocy przez osoby z niepełnosprawnością jest niedostępność pomocy</i></p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Wpisanie do katalogu gwarantowanych form pomocy z art. 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie gwarancji dla osób niepełnosprawnych w zakresie dostępności odpowiedniej dla ich potrzeb infrastruktury związanej z pomocą ofiarom przemocy w rodzinie. W szczególności punkt 4 tego artykułu, mówiący o konieczności zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, powinien zawierać gwarancję, że osoba niepełnosprawna będzie w stanie znaleźć w swojej okolicy ośrodek wsparcia dostępny dla niej pod względem architektonicznym i technologicznym. Faktyczne zrealizowanie tego postulatu będzie wymagało spełnienia warunku wstępnego w postaci rzetelnego wywiązywania się państwa z obowiązku prowadzenia statystyki na temat struktury społecznej pod kątem występowania różnego rodzaju niepełnosprawności, tak aby w sposób ergonomiczny dostosować ośrodki pomocy do potrzeb obywateli.</p>

<p><i>prawnej czy psychologicznej i niedostępność instytucji pomocowych. Przykładowo, na 35 działających w Polsce Specjalistycznych Ośrodków Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, jedynie 8 mieści się w budynkach dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową (budynek z windą lub z podjazdem, odpowiednia szerokość korytarzy, dostosowana łazienka). W 32 ośrodkach nigdy nie znalazła się osoba głucha, tylko w jednym nawiązana jest stała współpraca z oddziałem Polskiego Związku Głuchych umożliwiająca zapewnienie tłumacza języka migowego. Żaden z ośrodków nie deklaruje posiadania strony internetowej dostępnej dla osób niewidomych ani dysponowania wideotelefonem umożliwiającym kontakt telefoniczny osobom głuchym”²⁶.</i></p>	
<p>BARIERA PRAWNA:</p> <p>W obecnym stanie prawnym brakuje regulacji obejmującej w sposób kompleksowy tematykę rehabilitacji i reintegracji ofiar przestępstw. W związku z tym nie można mówić o spełnieniu postanowień Konwencji w zakresie, w jakim wymaga ona zapewnienia przez sygnatariuszy warunków rehabilitacji i reintegracji dla ofiar nadużyć dotkniętych niepełnosprawnością. Przy tym należy podkreślić, iż ofiary przemocy i nadużyć nie są automatycznie traktowane jako osoby niepełnosprawne, wymagają wypełnienia prawnych przesłanek orzekania o niepełnosprawności.</p> <p>Ustawa o państwowej kompensacie w art. 3 pkt 2 przewiduje wprawdzie możliwość otrzymania kompensaty na rehabilitację i leczenie, jednak w myśl art. 5 tej ustawy kompensatę przyznaje się jedynie wówczas i w takiej wysokości, w jakiej osoba uprawniona nie może uzyskać pokrycia utraconych zarobków, innych środków utrzymania lub kosztów rehabilitacji i leczenia od</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Pożądanym kierunkiem zmian jest wprowadzenie do polskiego prawa systemu świadczenia usług rehabilitacyjnych i reintegracji społecznej, który przewidywałby ich dostępność niepełnosprawnym ofiarom przemocy, wykorzystywania czy nadużyć z urzędu, na mocy samego tylko faktu stwierdzenia określonego naruszenia wolności. Pomoc ta, co jest jasne w świetle KPON, powinna być dostosowana do rodzaju i stopnia niepełnosprawności ofiary, jeśli jest ona niepełnosprawnością dotknięta. Zmiana ta mogła by zostać zawarta zarówno w nowej ustawie, jak i w nowelizacji aktu już istniejącego, takiego jak ustawa o pomocy społecznej.</p> <p>Ofiary przestępstw powinny również podczas w trakcie procesu rehabilitacji i społecznej reintegracji: być chronione przed wtórną i ponowną wiktymizacją, zastraszaniem oraz przed odwetem, otrzymać odpowiednie wsparcie ułatwiające odzyskanie równowagi i uzyskać należyty dostęp do wymiaru sprawiedliwości.</p>

²⁶ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Realizacja przez Polskę zobowiązań wynikających z KPON – Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich 2012-2014, Warszawa 2015, str. 45

sprawcy lub sprawców czynu zabronionego, z tytułu ubezpieczenia lub ze środków pomocy społecznej.	
---	--

Jest to więc mechanizm niewystarczający, bowiem po pierwsze, ma charakter subsydiarny, a po drugie, kompensata ma charakter pomocy finansowej, podczas gdy sytuacja ofiary przestępstwa, tym bardziej jeśli dotknięta jest ona niepełnosprawnością, może wymagać bezpośredniego i niezwłocznego świadczenia usług z zakresu rehabilitacji i związanych ze społeczną reintegracją przez podmioty działające w imieniu państwa i na koszt państwa.	
--	--

OBSZAR: DANE STATYSTYCZNE

Jak wynika z treści przepisu artykułu 16 Konwencji, państwa mają obowiązek prowadzenia działań na rzecz zapewnienia realizacji prawa osób niepełnosprawnych do wolności od nadużyć na wszelkich dostępnych w granicach prawa polach. Przepis ten powinien być czytany łącznie z postanowieniami Preambuły o *promowaniu, opracowywaniu i ewaluacji polityki, programów i działań mających na celu dalsze wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych, na szczeblu narodowym, regionalnym i międzynarodowym.*

Zgodnie z **art. 31 KPON** „1. Państwa Strony zobowiązują się zbierać odpowiednie informacje, w tym dane statystyczne i wyniki badań, które umożliwią im kształtowanie i realizowanie polityki służącej wykonywaniu niniejszej konwencji (...) 2. Informacje zbierane zgodnie z niniejszym artykułem będą odpowiednio segregowane i będą służyły pomocą w ocenie realizacji przez Państwa Strony zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji oraz w rozpoznawaniu i likwidowaniu barier, które napotykać osoby niepełnosprawne przy korzystaniu z ich praw. 3. Państwa Strony przyjmą na siebie odpowiedzialność za rozpowszechnianie danych statystycznych oraz zapewnią ich dostępność dla osób niepełnosprawnych i innych osób.”. Problematyka to zostanie rozwinięta w Raporcie tematycznym w obszarze cytowanego artykułu.

Chociaż przepisy ustawy o statystyce publicznej przewidują gromadzenie danych na temat niepełnosprawności obywateli, zakres przetwarzanych informacji nie wydaje się być wystarczający dla precyzyjnego określenia barier związanych z niepełnosprawnością.

Rzetelne informacje na temat skali faktycznych barier i nadużyć, z którymi spotykają się osoby niepełnosprawne są punktem wyjścia do projektowania bardziej szczegółowych rozwiązań. Dlatego nie można się dziwić, że brak informacji statystycznej uznawany był przez Ekspertów za jedną z podstawowych przeszkód w zakresie ochrony osób o ograniczonej sprawności przed wykorzystywaniem, przemocą i nadużyciami.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA PRAWNA :</p> <p>Brak obowiązku prowadzenia wystarczająco precyzyjnych statystyk w zakresie niepełnosprawności ofiar przestępstw. Z danych opracowanych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że dostępne w Polsce statystyki i badania dotyczące liczby ofiar przemocy uwzględniają przede wszystkim zjawisko przemocy w rodzinie. Statystyki te nie uwzględniają jednak liczby ofiar przemocy, osób niepełnosprawnych, z podziałem na wiek i płeć. Jedyne dane statystyczne uwzględniające jednocześnie czynnik wieku, niepełnosprawności i płci to dane na temat liczby ofiar przemocy w rodzinie korzystających z pomocy Specjalistycznych Ośrodków Wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. W 2012 r., na 8302 osoby korzystające z pomocy ośrodków, zaledwie 311 to osoby z niepełnosprawnością, z czego 223 to kobiety, a 51 to dzieci. Dane nie uwzględniają podziału na płeć dzieci.</p> <p>Dane dotyczące liczby ofiar przemocy w rodzinie gromadzone są również przez Policję, ale uwzględniają jedynie podział na kobiety, mężczyzn i małoletnich (bez podziału na płeć). Wśród ofiar przemocy, wobec których Policja podjęła interwencję, na 86.797 ofiar przemocy 58.310 to kobiety, a 19.254 to małoletni</p> <p>Dane gromadzone przez Ministerstwo Sprawiedliwości uwzględniają z kolei liczbę osób pokrzywdzonych przestępstwem z art. 207 Kodeksu karnego (przestępstwo znęcania się), jedynie w podziale na płeć i wiek. Na 19.833</p>	<p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>W obliczu dostępnych danych i biorąc pod uwagę skuteczność działań na rzecz przeciwdziałania nadużyciom wobec osób niepełnosprawnych w najbliższej i dalszej przyszłości, należy rozszerzyć i uszczegółowić zakres informacji zbieranych przez interdyscyplinarne zespoły ds. przemocy w rodzinie poprzez zmianę treści artykułu 9c ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, polegając na wskazaniu wprost wymogu zbierania informacji na temat niepełnosprawności ofiar przemocy w rodzinie, z uwzględnieniem płci i wieku.</p> <p>Środkiem pełniejszej realizacji wskazań artykułu 16 Konwencji jest wprowadzenie prawnych gwarancji, że Policja, jako formacja odpowiedzialna za prewencję i wykrywanie przestępstw oraz ściganie ich sprawców, będzie musiała gromadzić i przetwarzać dane pomagające stwierdzić między innymi to, jak często osoby niepełnosprawne padają ofiarą przestępstw czy wykroczeń. Zmianę należy zacząć od nowelizacji art. 20 ustawy o Policji tak, aby pozwalała, lub nakazywała gromadzić i przetwarzać dane na temat osób poszkodowanych przestępstwami w celach wyłącznie prewencyjnych, w zakresie obejmującym dane wrażliwe.</p> <p>Wraz ze zmianą ustawy należy zmienić rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie przetwarzania informacji przez Policję z dnia 26 lipca 2016, rozszerzając katalog kryteriów uwzględnianych</p>

<p>osoby pokrzywdzone tym przestępstwem w 2013 r., 13.220 to kobiety, a 3.860 to małoletni. Nie uwzględniono podziału na płeć małoletnich. Jak wynika z powyższego, nie jest znana skala przemocy wobec osób z niepełnosprawnością z uwzględnieniem wieku i płci takich ofiar²⁷.</p> <p>W konsekwencji należy stwierdzić, że polski porządek prawny nie wypełnia należycie wymogów artykułu 16 KPON w zakresie, w jakim nakłada on na państwa będące stronami obowiązek ochrony osób niepełnosprawnych przed naruszaniem ich praw przez osoby trzecie, bowiem nie nakłada na organy państwa wystarczająco precyzyjnie sformułowanego obowiązku dotyczącego przetwarzania danych o osobach niepełnosprawnych padających ofiarą przestępstw.</p>	<p>przy gromadzeniu danych w celu wykrywania przestępstw (§ 29 ww. rozporządzenia) o cechy ofiary mogące przyczynić się do popełnienia czynu zabronionego, w tym szczególnie cechy związane z niepełnosprawnością osoby poszkodowanej.</p> <p>Podobnie należy poszerzyć zakres danych zbieranych przez Ministerstwo Sprawiedliwości.</p>
---	--

²⁷ Por. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, *Realizacja przez Polskę zobowiązań wynikających z KPON – Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich 2012-2014*, Warszawa 2015

UWARUNKOWANIA POZAPRAWNE

OBSZAR: KOMPETENCJE FUNKCJONARIUSZY POLICJI

Funkcjonariusze Policji stanowią często pierwsze osoby, z którymi styka się osoba niepełnosprawna, która doświadczyła wykorzystywania bądź przemocy. Zgodnie z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, „we wszelkich kontaktach z właściwym organem działającym w ramach postępowania karnego i wszelkimi służbami mającymi kontakt z ofiarami, takimi jak służby udzielające wsparcia ofiarom lub świadczące usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej, należy brać pod uwagę sytuację osobistą, najpilniejsze potrzeby, wiek, płeć, ewentualną niepełnosprawność oraz poziom dojrzałości ofiar przestępstw, przy pełnym poszanowaniu ich integralności fizycznej, psychicznej i moralnej. Ofiary przestępstw powinny być chronione przed wtórną i ponowną wiktymizacją, zastraszaniem oraz przed odwetem, powinny otrzymać odpowiednie wsparcie ułatwiające odzyskanie równowagi oraz uzyskać należyty dostęp do wymiaru sprawiedliwości”. (9) Na podstawie opinii Ekspertów można wnioskować, że stopień implementacji powyższej Dyrektywy w stosunku do osób niepełnosprawnych jest niski.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
BARIERA POZARAWNA: Zgodnie z oceną dokonaną przez uczestników debaty tematycznej, policjanci/policjantki są słabo przygotowani w zakresie komunikacji z osobami o ograniczonej sprawności ²⁸ . Pojawiają się przykłady interwencji, w których funkcjonariusze Policji nie przyjmowali zgłoszenia o popełnieniu przestępstwa, gdyż nie mogli porozumieć się z osobą o ograniczonej	REKOMENDACJA POZAPRAWNA: Funkcjonariusze Policji powinni przejść odpowiednie szkolenia, zgodne z założeniami cytowanej Dyrektywy, tak, aby przy pierwszym kontakcie z osobą niepełnosprawną w należyty sposób potrafili rozpoznać jej ograniczenia, potrzeby i stopień narażenia na wiktymizację. Należy zmienić rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie

²⁸ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON.

<p>sprawności słuchowej.</p>	<p>szczególonych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji tak, aby zawierało minimalne wytyczne w zakresie liczby i treści szkoleń dotyczących interakcji z osobami niepełnosprawnymi. Treść owych wytycznych powinna zostać opracowana we współpracy z organizacjami reprezentującymi osoby niepełnosprawne oraz środowiskami eksperckimi, co w ramach swojego nadzoru powinien monitorować minister właściwy ds. wewnętrznych w porozumieniu z ministrem właściwym ds. społecznych. Funkcjonariusze nieposiadający niezbędnych umiejętności powinni być w stanie przekierować taką osobę do odpowiedniej wyspecjalizowanej jednostki.</p>
------------------------------	---

OBSZAR: ZGŁASZANIE PRZYPADKÓW PRZEMOCY, WYKORZYSTYWANIA I NADUŻYĆ

Należy stwierdzić, że kontakt z funkcjonariuszami policji i postępowanie sądowe są ostatnimi etapami dochodzenia swoich praw. Często wcześniej osoba pokrzywdzona poszukuje wsparcia w innych instytucjach pomocowych. Pojawia się więc pytanie czy osoba niepełnosprawna ma takie same możliwości skorzystania z pomocy tych instytucji, jak osoba w pełni sprawna? Pytanie to jest szczególnie istotne w przypadku przemocy domowej. W przypadku, gdy sprawcą przemocy jest osoba, od której pokrzywdzony jest zależny, niezwykle trudno zgłosić nadużycia oraz skonfrontować się z rzeczywistością, w której ofiara pozbawiona byłaby wsparcia swojego oprawcy.

<p>ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:</p>	<p>REKOMENDACJE ZMIAN:</p>
<p>BARIERA O CHARAKTERZE MIESZANYM:</p> <p>Z uzyskanych od Partnerów Społecznych informacji wynika, że system przeciwdziałania przemocy w bardzo niewielkim stopniu dostosowany jest do potrzeb pokrzywdzonych z ograniczoną sprawnością. Kluczową instytucją</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Należy poszerzyć formy kontaktu z osobami narażonymi na przemoc i wykorzystywanie, tak aby również osoby niepełnosprawne mogły z nich efektywnie korzystać. Informacje o możliwym wsparciu powinny być przekazywane w formatach dostosowanych we wszystkich</p>

jest Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie "Niebieska Linia". Pogotowie oferuje pomoc w trzech podstawowych formach – stacjonarnie w wybranych placówkach, telefonicznie – przez numer kontaktowy 22 668-70-00 oraz drogą mailową. Kierowniczką Pogotowia "Niebieska Linia", wypowiadająca się w ramach debaty tematycznej, podkreśla, że wszystkie te sposoby są niedostosowane do możliwości wielu osób z niepełnosprawnościami²⁹. Wśród osób niepełnosprawnych brak dostępu do Internetu występuje znacznie częściej niż wśród reszty społeczeństwa³⁰, natomiast komunikacja mailowa, która sprawia trudność wielu osobom w pełni sprawnym, może być dla osób z ograniczoną sprawnością zupełnie nieosiągalna. Z tych samych powodów trudno jest takim osobom uzyskać z sieci informacje dotyczące pomocy telefonicznej i stacjonarnej. Z kontaktu telefonicznego ze zrozumiałych przyczyn nie mogą ponadto skorzystać osoby o ograniczonej sprawności w zakresie słuchu i mowy. Najwięcej trudności stwarza w końcu dotarcie do punktu stacjonarnego. Zdarza się bowiem, że osoba niepełnosprawna bądź zupełnie nie wychodzi z domu, bądź jest uzależniona ruchowo od sprawcy przemocy.

Poruszany jest również problem lokalizacji specjalistycznych poradni do spraw przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Poradnie te często są lokalizowane w miejscach, do których osoby o ograniczonej sprawności w ogóle nie mają dostępu.

miejscach, w których niepełnosprawni przebywają w związku z rehabilitacją, terapią zajęciową, pracą chronioną itp.

Na lokalizację punktów wsparcia dla osób zagrożonych przemocą należy wybierać miejsca architektonicznie dostosowane do potrzeb niepełnosprawnych.

REKOMENDACJA PRAWNA:

Szczególną uwagę należy zwrócić na osoby niepełnosprawne, które nie opuszczają domu. Należy wdrożyć system monitorowania dobrostanu takich osób w miejscu ich przebywania. Należy wprowadzić do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie rozwiązania w powiązaniu z ustawą o pomocy społecznej regulacje wprowadzające wspierający nadzór nad takimi rodzinami.

OBSZAR: EDUKACJA

²⁹ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPN.

³⁰ Agnieszka Dejnaka, *Internet bez barier – accessibility oraz usability a potrzeby osób niepełnosprawnych*, [w:] *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*. Nr II/2012(3), s. 37 i n.

Mimo tego, że osoby niepełnosprawne są bardziej narażone na padanie ofiarą przemocy, wykorzystywania czy nadużyć, brakuje odpowiednio nowoczesnych mechanizmów pozwalających jak najskuteczniej uświadomić ich w zakresie właściwego postępowania, które zminimalizowałyby ryzyko.

W kontekście ryzyka stania się ofiarą stosowania przemocy, wykorzystywania czy nadużyć, wprowadzenie w życie mechanizmów umożliwiających osobom z różnymi typami niepełnosprawności skuteczne zapobieganie, odpowiednie rozpoznanie, oraz skuteczne zgłoszenie takich przypadków jest szczególnie istotne. Często bowiem czynów zakazanych dopuszczają się względem niepełnosprawnych osoby z ich najbliższego otoczenia. W takich przypadkach, z różnych przyczyn, interwencja domowników czy świadków może być utrudniona.

Są przypadki, kiedy osoba niepełnosprawna w ogóle nie jest w stanie, z przyczyn medycznych, dokonać rozeznania sytuacji i odpowiednio zareagować i w takich przypadkach działania informacyjne i edukacyjne będą musiały być skierowane do jej opiekuna. Docelowo jednak, system szkolenia powinien być skonstruowany pod kątem bezpośredniego poinformowania osoby niepełnosprawnej w zakresie zwiększającym jej bezpieczeństwo.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA O CHARAKTERZE MIESZANYM :</p> <p>Na podstawie konsultacji przeprowadzonych podczas debaty merytorycznej należy stwierdzić, że osoby niepełnosprawne są często niemal zupełnie odcięte od informacji dotyczących rozpoznawania, przeciwdziałania i zgłaszania zachowań przemocowych, wykorzystywania i nadużyć³¹. Informacje z tego zakresu skierowane do osób o ograniczonej sprawności są najczęściej przekazywane za pomocą stron internetowych. Biorąc pod uwagę, że wśród osób niepełnosprawnych brak dostępu do Internetu występuje znacznie częściej niż wśród reszty społeczeństwa³² i że osoby takie, ze względu na</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Należy opracować i wprowadzić program edukacji seksualnej, którego treść będzie przystosowana do potrzeb i zdolności osób niepełnosprawnych. Udział w zajęciach dla osób niepełnosprawnych nie powinien wiązać się z większymi trudnościami niż te, na które napotykają osoby w pełni sprawne. Być może należałoby wprowadzić zajęcia obowiązkowe z zakresu przemocy seksualnej, tak, aby zdobycie wiedzy w tym zakresie nie wymagało zgody opiekunów prawnych.</p>

³¹ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPN

³² Por. przypis nr 28.

<p>swoje ograniczenia, często nie są w stanie przyjąć przekazywanych w ten sposób treści, jest to sposób ułomny i wysoce niewystarczający.</p> <p>Brakuje przede wszystkim szkoleń z zakresu wykorzystywania seksualnego. Osoby niepełnosprawne rzadko korzystają ze szkolnej oferty edukacji seksualnej, praktycznie nie istnieją natomiast szkolenia przystosowane specjalnie do ich potrzeb. Ogromna skala przemocy seksualnej wobec niepełnosprawnych kobiet i dziewcząt wymaga podjęcia natychmiastowych kroków w tej dziedzinie. Edukacja, prowadząca do zgłaszania przez same osoby niepełnosprawne doświadczanych nadużyć, stanowi podstawowy sposób na zmniejszenie skali zjawiska, regularne monitorowanie sytuacji domowej przez podmioty zewnętrzne jest bowiem bardzo trudne.</p>	<p>Istotne jest, aby osoby odpowiedzialne za działalność informacyjno-edukacyjną osób niepełnosprawnych i ich opiekunów zostały dobrane pod kątem kwalifikacji i wyposażone we wszelkie dodatkowe instrukcje pozwalające dotrzeć do świadczeniobiorcy w sposób dla niego zrozumiały i z informacjami, które faktycznie mogą stanowić gwarancję możliwości wykonywania swojego prawa.</p>
<p>BARIERA POZAPRAWNA:</p> <p>Należy również uświadamiać społeczeństwo, w tym sprawców przemocy, co do praw i wolności osób niepełnosprawnych oraz ich wrażliwości na doznawane cierpienie. Jak już zostało wspomniane, panuje powszechne przekonanie, również wśród rodziców i opiekunów, że osoby o ograniczonej sprawności intelektualnej nie rozumieją, że wyrządzana jest im krzywda i w związku z tym nie doświadczają cierpienia, o doznanych nadużyciach szybko zapominają, a jeśli nawet są świadome tego, co je spotkało, nie potrafią w sposób wiarygodny o tym opowiedzieć.</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Należy monitorować skuteczność przeprowadzania kampanii społecznych, które są co prawda wpisane w samorządowy programy polityk publicznych, ale z powodu braku wskaźników realizacji tych programów, przeprowadzanie kampanii rzadko ma odpowiedni zasięg, najczęściej zaś pozostaje w sferze deklaracji.</p> <p>REKOMENDACJA PRAWNA:</p> <p>Odpowiednim działaniem legislacyjnym wydaje się dostosowanie przepisów ustawy o radiofonii i telewizji tak, aby włączyć w zakres misji publicznej radiofonii i telewizji dbanie o rozpowszechnianie świadomości na temat rzeczywistych potrzeb i problemów osób niepełnosprawnych, zgodnie z najnowszą specjalistyczną wiedzą na ten temat. Środkiem do tego może być dostosowanie treści katalogów zadań i wymogów dotyczących programów nadawanych w publicznej radiofonii i telewizji zawartych w artykule 21 ww. ustawy. Chociaż aktualna lista zawiera wymóg zwalczania patologii społecznych poprzez przekaz medialny,</p>

	to brak jest konkretnego wskazania na nieprawidłowości w traktowaniu osób niepełnosprawnych jako szczególny problem społeczny. Telewizja i radio publiczne mają ogromną moc oddziaływania na świadomość społeczną. Umieszczenie odpowiedniego przepisu w podstawowym dla ich funkcjonowania akcie prawnym stanowiłoby więc znaczący krok w stronę nadania dyskusji na temat praw osób niepełnosprawnych odpowiedniej pozycji na forum publicznym.
--	---

OBSZAR: POSTĘPOWANIE SĄDOWE

Na trudności osób niepełnosprawnych w zakresie postępowania sądowego wpływają nie tylko luki aksjologiczne w prawie procesowym, ale również stopień i jakość realizacji istniejących gwarancji prawnych. Państwo, które chce zapewnić niepełnosprawnym ofiarom przemocy skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości powinno nie tylko stanowić odpowiednio prawo, ale prowadzić równoległe kontrolę efektywności jego wypełniania.

ZIDENTYFIKOWANE BARIERY:	REKOMENDACJE ZMIAN:
<p>BARIERA POZAPRAWNA :</p> <p>Zgodnie z art. 192 § 2 „jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić”. Przepis ten wprowadza obowiązek udziału biegłego lekarza lub biegłego psychologa, w sytuacjach, gdy wiarygodność świadka ze względu na jego stan psychiczny lub stan rozwoju umysłowego zostaje poddana w wątpliwość. Niestety, jak wskazują Eksperti, biegli w postępowaniu sądowym często nie są przygotowani do pracy z osobami niepełnosprawnymi, przez co ocena</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Do współpracy z osobą niepełnosprawną powinni być kierowani w pierwszej kolejności biegli lekarze lub biegli psychologowie, przeszkoleni w zakresie kontaktu z osobami o ograniczonej sprawności oraz doświadczeni w pracy z takimi osobami. Obecność odpowiednio wykształconego biegłego jest niezbędna przede wszystkim w sprawach dotyczących przestępstw seksualnych.</p>

<p>wiarygodności takich osób może nie być adekwatna.</p>	
<p>BARIERA POZAPRAWNA:</p> <p>Obecna podczas debaty tematycznej przedstawicielka wymiaru sprawiedliwości zwróciła uwagę na brak, zarówno w czasie studiów, jak i aplikacji sądowej oraz praktyki orzeczniczej, szkoleń z zakresu współpracy z osobami niepełnosprawnymi w ramach postępowania sądowego³³.</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Należy przygotować odpowiedni program szkoleń dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości z zakresu postępowania z osobami niepełnosprawnymi. Można rozważyć skorzystanie w tym zakresie z programu przygotowanego przez Helsińską Fundację Praw Człowieka. Należy jednak wcześniej przeprowadzić konsultacje środowiskowe wśród samych osób niepełnosprawnych, czy zagadnienia poruszane w szkoleniu odzwierciedlają rzeczywiste problemy, na jakie osoby te napotykają w trakcie postępowania sądowego.</p>
<p>BARIERA POZAPRAWNA:</p> <p>Zgodnie z relacjami uczestników debaty tematycznej, trudności osób niepełnosprawnych w postępowaniu sądowym są często spowodowane słabszymi możliwościami adaptacyjnymi³⁴. Ograniczenia w sprawności powodują kłopoty w przemieszczaniu się po budynku sądowym, słabszą orientację w przebiegu procedury sądowej, trudności w rozpoznawaniu uczestników postępowania i uzyskiwaniu z nimi kontaktu.</p>	<p>REKOMENDACJA POZAPRAWNA:</p> <p>Ze strony osób niepełnosprawnych padły propozycje, by przyznana z urzędu pomoc prawna osoby niepełnosprawnej w uzasadnionych przypadkach umożliwiła osobie niepełnosprawnej zapoznanie się z pomieszczeniami sądowymi, wyjaśniła kolejne czynności procesowe oraz etapy postępowania oraz przedstawiła rolę poszczególnych osób w postępowaniu.</p>

³³ Sprawozdanie z debaty doradczo-programowej w obszarze art. 16 KPON.

³⁴ *Idem*.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona w niniejszym raporcie tematycznym analiza obszaru życia społecznego wyznaczona przez przepis art. 16 Konwencji wykazała potrzebę zmian prawnych i pozaprawnych.

AKTY PRAWNE

L.P.	AKT PRAWNY	BARIERA	REKOMENDACJA
1.	Kodeks karny	<p>Nieuwzględnienie osób niepełnosprawnych w grupie pokrzywdzonych, wobec których dopuszczenie się wykorzystywania seksualnego stanowi kwalifikowaną formę przestępstwa.</p> <p>Nieuwzględnienie osób niepełnosprawnych wśród grup szczególnie narażonych na działania prowadzące do eksterminacji oraz na przestępstwa z nienawiści.</p>	<p>art.197 Włączenie osób niepełnosprawnych w zakres podmiotowy art. 197 KK.</p> <p>art. 118 i 119 Włączenie osób niepełnosprawnych do grupy osób szczególnie chronionych ze względu na opisane zagrożenia</p>
1.	Kodeks postępowania karnego	<p>Niedostosowanie warunków przeprowadzania przesłuchań do osób o ograniczonej sprawności.</p> <p>Brak gwarancji umożliwiających potrzebującym osobom niepełnosprawnym otrzymanie pomocy prawnej</p>	<p>art. 185a-d Włączenie osób niepełnosprawnych do grupy osób, których przesłuchanie może odbywać na podstawie art. 185a-d KPK.</p> <p>luka prawna Zawarcie w przepisach KPK gwarancji pomocy prawnej z urzędu dla osób niepełnosprawnych niebędących</p>

		z urzędu.	w stanie samodzielnie dochodzić sprawiedliwości przed sądem.
2.	Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c	Niedostosowanie używanej terminologii do wymogów Konwencji.	Zmiana terminu „osoba cierpiąca na upośledzenie umysłowe” na „osoba niepełnosprawna intelektualnie” lub „osoba z niepełnosprawnością intelektualną”.
3.	Ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka	Niskiej jakości implementacja Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw.	Przeprowadzenie nowelizacji ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, która w sposób faktyczny zaimplementuje normy zawarte w omówionej Dyrektywie, szczególnie zaś normy dotyczące osób niepełnosprawnych.
4.	Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	Brak przepisu prawa, który gwarantowałby dostosowanie usług pomocowych do potrzeb osób z konkretnymi rodzajami niepełnosprawności.	art. 3 Wpisanie do katalogu gwarantowanych form pomocy z art. 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie gwarancji dla osób niepełnosprawnych w zakresie dostępności odpowiedniej dla ich potrzeb infrastruktury związanej z pomocą ofiarom przemocy w rodzinie.
5.	Ustawa o Policji	Brak obowiązku zbierania informacji na temat niepełnosprawności poszkodowanych przestępstwami, z uwzględnieniem płci i wieku	luka prawna Wprowadzenie ustawowego obowiązku prowadzenia danych statystycznych w zakresie niepełnosprawności osób dotkniętych przestępstwami.

Poziom samorządowy

Zgodnie z wynikami Analizy programów i polityk samorządowych brak jest odniesień do problematyki związanej z ochroną przed przemocą i nadużyciami w regionalnych strategiach rozwoju oraz dokumentach z zakresu wdrażania funduszy unijnych: *„analizowane dokumenty strategiczne nie odnoszą się do tematyki związanej z ochroną przed przemocą (...). Nie zostały też w nich w związku z tym uwzględnione jakiegokolwiek zagrożenia i potrzeby w tym zakresie występujące w grupach różnych osób niepełnosprawnych (na przykład niepełnosprawnych kobiet). W rezultacie, nie można w nich odnaleźć działań skierowanych do osób niepełnosprawnych na informowanie i edukowanie w zakresie unikania, rozpoznawania i zgłaszania przypadków przemocy i nadużyć czy też prowadzenia rehabilitacji i integracji społecznej OZN, będących ofiarami przemocy. Ponadto, nie zostało także zaplanowane monitorowanie pod tym względem usług i programów służących OZN³⁵”*.

Nieco lepiej wygląda sytuacja na szczeblu powiatowym. W analizowanych dokumentach strategiczno-planistycznych wyróżniono następujące formy przeciwdziałania przemocy:

- prowadzenie poradnictwa o możliwościach i formach wsparcia ofiar przemocy oraz jednostkach udzielających pomocy oraz upowszechnianie informacji o formach wsparcia oraz instytucjach udzielających pomocy ofiarom przemocy w rodzinie na stronach internetowych, w publikacjach i mediach (wśród grupy docelowej osoby niepełnosprawne);
- opracowanie programu zapobiegania przemocy w rodzinie w szkole i w środowisku lokalnym oraz realizowanie tych działań, w tym z podmiotami leczniczymi, uczelniami wyższymi oraz organizacjami pozarządowymi (w ramach programu ujęto - programy edukacyjno-profilaktyczne, indywidualne porady dla dzieci, młodzieży, rodziców, opiekunów; szkolenia dla pracowników służb pomocowych, ułatwiających zrozumienie zachowań osób z zaburzeniami oraz przeciwdziałającym postawom nietolerancji, dyskryminacji i wykluczeniu; wczesne wspomaganie rozwoju dziecka; doradztwo wychowawcze dla rodziców i nauczycieli oraz wsparcie dla ofiar przemocy);
- zapobieganie dysfunkcyjności rodzin oraz wykluczeniu społecznemu.
- prowadzenie specjalistycznego poradnictwa psychologicznego i prawnego dla osób doznających przemocy oraz ich rodzin;

³⁵ Analiza programów i polityk samorządowych w aspekcie sytuacji osób niepełnosprawnych, s.47-48

- zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodku interwencji kryzysowej;
- zapewnienie schronienia w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej dzieciom krzywdzonym w wyniku przemocy w rodzinie – zabezpieczenie miejsc na umieszczanie dzieci w trybie interwencyjnym;
- pracę socjalną z osobami dotkniętymi przemocą i z ich rodzinami;
- prowadzenie grup terapeutycznych, grup wsparcia i zajęć socjoterapeutycznych dla ofiar przemocy jak również programy edukacyjno-profilaktyczne itd.;
- opracowanie i realizację programów oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc;
- pracę socjalną na rzecz osób stosujących przemoc;
- upowszechnianie mediacji jako jednej z form łagodzenia konfliktów w środowisku domowym i szkolnym;
- utworzenie Klubu Integracji Społecznej lub Klubów Rodzinnych.
- wypracowanie jednolitych standardów i zasad współpracy w zakresie podejmowania interwencji w przypadku przemocy oraz wymiany informacji lokalnych służb i instytucji na rzecz spójnych i skutecznych działań;
- stworzenie płaszczyzny do wymiany doświadczeń i dobrych praktyk pomiędzy podmiotami realizującymi zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy, promowania i wdrażania innowacyjnych sposobów i metod przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Mimo szerokiego zakresu podejmowanych problemów, trudno jednak znaleźć propozycje odwołujące się bezpośrednio do szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych³⁶.

Na poziomie dokumentów gminnych brakuje odniesień do przemocy wobec osób niepełnosprawnych ze względu na płeć oraz przemocy wobec dzieci, mimo że praktycznie jedynym obszarem, na którym koncentrują się samorządy jest przemoc w rodzinie. Nie istnieją programy działań w stosunku do przemocy poza kontekstem rodziny, np. możliwości nadużyć w programach adresowanych do osób niepełnosprawnych. Zgodnie z opinią Autorów Analizy braki te są spowodowane kompetencyjnym przypisaniem problematyki osób z niepełnosprawnością do szczebla powiatowego samorządu³⁷.

³⁶ *Ibidem*, s. 180-182

³⁷ *Ibidem*, s. 230

Poziom rządowy

Przeciwdziałanie przemocy, w tym przemocy w rodzinie i zwiększenie ochrony osób jej doświadczających należy do głównych obszarów Krajowego Programu Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013-2016. Do podstawowych działań w tym obszarze zaliczono:

- doskonalenie prawa i jego stosowanie w zakresie przeciwdziałania przemocy, w tym przemocy wobec kobiet oraz przemocy w rodzinie
 - cel szczegółowy: przeciwdziałanie przemocy seksualnej
działania: zainicjowanie debaty publicznej na temat wyłączenia konieczności zgody na badanie oraz inne świadczenia medyczne przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego osoby niepełnoletniej w sytuacji, gdy jest ona ofiarą przemocy seksualnej.
 - cel szczegółowy: upowszechnianie zagadnień z obszaru przeciwdziałania przemocy z uwzględnieniem perspektywy płci.
działania: - przeprowadzenie na poziomie województw serii debat na temat kulturowego uwarunkowania zjawiska przemocy oraz sposobów przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i mężczyzn przy uwzględnieniu perspektywy płci.
 - przeprowadzenie szkoleń na temat zjawiska przemocy w ramach programów edukacyjnych skierowanych do mężczyzn i chłopców oraz kobiet i dziewcząt.
 - upowszechnianie tematyki przeciwdziałania i zwalczania przemocy seksualnej w programie wychowawczym szkoły i/lub programie profilaktyki szkół i placówek systemu oświaty.
 - przygotowanie i upowszechnianie za pomocą wielu nośników (w tym z wykorzystaniem mediów elektronicznych) materiałów edukacyjnych skierowanych do szerokiego grona odbiorców na temat zjawiska przemocy i sposobów jej zapobiegania.
 - przeprowadzenie kampanii społecznej na temat zjawiska przemocy i sposobów jej zapobiegania.
- podniesienie jakości działań w obszarze prewencji, reagowania i oceny zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy, w tym przemocy w rodzinie,

- przeciwdziałanie przemocy fizycznej i psychicznej oraz mowie nienawiści wobec osób z grup narażonych na dyskryminację
 - cel szczegółowy: zwiększenie świadomości społecznej na temat zjawiska przemocy wobec osób starszych i osób z niepełnosprawnością.
 - działanie: prowadzenie działań uświadamiających skierowanych do ogółu społeczeństwa uwrażliwiających na zjawisko przemocy wobec osób starszych i z niepełnosprawnością³⁸.

Podsumowując stwierdzić można, że w omawianych dokumentach brakuje wyznaczonych wskaźników dla projektowanych przedsięwzięć, co oznacza, że mogą one pozostać jedynie w sferze deklaracji³⁹.

Aby zaradzić tym problemom proponuje się opracować wskaźniki określające wymiary, oczekiwany rezultat tych proponowanych działań:

- w zakresie projektowanych kampanii społecznych, debat i szkoleń oraz działań takich jak utworzenie Klubu Integracji Społecznej, wskaźnikami tymi powinny być sprawozdania organizatorów i, w wybranych przypadkach, organów kontroli z wymienionych przedsięwzięć
- w zakresie zmian programów wychowawczych w szkołach wskaźnikiem powinien być zatwierdzenie przez MEN program nauczania oraz sprawozdania z przeprowadzonych zajęć
- w zakresie prowadzonego poradnictwa o możliwościach i formach wsparcia ofiar przemocy wskaźnikiem powinna być liczba udzielonych porad, ze szczególnym uwzględnieniem liczby porad udzielonych osobom niepełnosprawnym, oraz udokumentowany wykaz prowadzonych działań informacyjnych
- w zakresie zapewnienia miejsc w ośrodkach interwencyjnych oraz w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej konieczne jest dokonanie audytu istniejących miejsc, z uwzględnieniem ich dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych, w tym niepełnosprawnych dzieci. Wskaźnikiem powinno być zwiększenie liczby miejsc w wymienionych instytucjach do zakładanego poziomu
- w zakresie opracowania programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych i programów zapobiegania przemocy w rodzinie, w szkole i w środowisku lokalnych

³⁸ Analiza strategii i programów rządowych w aspekcie sytuacji osób niepełnosprawnych, s. 65-66

³⁹ *Ibidem*, s. 99

wskaźnikami powinny być dostarczone programy, zaopiniowanie przez ekspertów we wskazanej dziedzinie, z uwzględnieniem eksperta ds. przemocy wobec osób niepełnosprawnych

Ponadto należy unikać w dokumentach rządowych i samorządowych formułowania niezwykle ogólnych celów, np.: „zapobieganie dysfunkcyjności rodzin oraz wykluczeniu społecznemu”, jeśli nie są im następnie przyporządkowane cele szczegółowe i konkretne działania.

Dodatkowe rekomendacje

Opisane przedsięwzięcia należy, zgodnie z przeprowadzoną analizą, poszerzyć o następujące działania:

1. włączenie w tematykę szkoleń skierowanych do funkcjonariuszy Policji problematyki kontaktów z osobą niepełnosprawną, jako świadkiem i ofiarą przemocy, tak aby możliwe było należyte rozpoznanie jej ograniczeń, potrzeb i stopnia narażenia na wiktymizację

WSKAŹNIKI:

- zaopiniowany przez specjalistów w zakresie przemocy i wykorzystywania osób niepełnosprawnych program szkolenia
- sprawozdanie z przeprowadzonych szkoleń
- osiągnięcie zaplanowanego pułapu liczby funkcjonariuszy zdolnych współpracować z osobą niepełnosprawną w ciągu wszystkich procedur związanych ze zgłoszeniem przestępstwa

-
2. włączenie w tematykę szkoleń skierowanych do sędziów, problematyki kontaktów z osobami niepełnosprawnymi, jako uczestnikami postępowania sądowego

WSKAŹNIKI:

- zaopiniowany przez specjalistów pochodzących ze środowiska osób niepełnosprawnych program szkolenia
- sprawozdanie z przeprowadzonych szkoleń

3. przeprowadzanie systematycznej oceny prowadzonych kampanii w zakresie uświadamiania osób niepełnosprawnych co do istniejących zagrożeń wykorzystywania, nadużyć i przemocy oraz w zakresie podniesienia świadomości społecznej w kwestii narażenia osób niepełnosprawnych na takie działania

WSKAŹNIKI:

- raporty wskazujące na stopień oddziaływania poszczególnych kampanii społecznych i wybranych form przekazu
- wyniki regularnych badań opinii społecznej wskazujących na obszary, w których potrzeba oddziaływania społecznego jest największa .